

**СЕЗОННІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ
ЗВ'ЯЗКИ ЖОВТОНОГОГО МАРТИНА (*LARUS
CACHINNANS PALLAS, 1811*) З О. ДОВГИЙ
МОЛОЧНОГО ЛИМАНУ (ПІВНІЧНО-ЗАХІДНЕ
ПРИАЗОВ'Я) ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КІЛЬЦЮВАННЯ**

Мелітопольський державний педагогічний
університет ім. Б.Хмельницького,
e-mail: dubinina4884@yandex.ru

Ключові слова: мартин жовтоногий, кільцювання, територіальні зв'язки, гніздові поселення, внутріконтинентальні міграції.

На півдні України звичайними місцями мешкання жовтоногого мартина (*Larus cachinnans Pallas, 1811*) є узбережжя та острови Чорного, Азовського морів; низов'я річок Дністра, Дніпра, Дунаю. Великі гніздові поселення відомі в Криму, на Сиваші, у Північно-Західному та Північно-Східному Приазов'ї [5,6,10,13,14]. В межах Північно-Західного Приазов'я гніздові поселення виду існують на островах Молочного лиману, та островах Обіточної затоки Азовського моря.

З початку 2001 року на Молочному лимані через посушливі роки та втрату зв'язку із морем, акумулятивні острови починали втрачати своє значення як місця гніздування жовтоногих мартинів. Негативні чинники змушують жовтоногих мартинів приступити до пошуку сприятливих умов для існування та розмноження виду. Відбувається переміщення і розселення жовтоногих мартинів та формування нових гніздових поселень в континентальній частині країни та континенту [1,2,3,4]. Детальної інформації про вікові та сезонні особливості переміщень та територіальні зв'язки птахів окремих популяцій та колоній вкрай мало.

Метою дослідження є вивчення територіальних зв'язків жовтоногого мартина, що народились в колонії, яка розташована на о. Довгий Молочного лиману Були поставлені задачі: з'ясувати сезонні особливості переміщень жовтоногих мартинів різного віку, встановити напрями і дальність розльотів, оцінити ступінь обміну

особинами виду між сусідніми поселеннями в межах Північно-Західного Приазов'я. Об'єктом дослідження є жовтоногий мартин з о. Довгий Молочного лиману; предметом дослідження виступають територіальні зв'язки птахів з даної колонії.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріалом для даного дослідження послуговувала інформація регіональної бази даних про повернення окільцьованих птахів Азово-Чорноморської орнітологічної станції [7,8,9,12]. З 1988 по 2005 рр. на о. Довгий було окільцьовано понад 6139 пташенят жовтоногого мартина, в т. ч. з нашою участю в 2001-2005 рр. – 2500 особин. Від мартинів, закільцьованих пташенятами на о. Довгий Молочного лиману, вже отримано 50 повідомлень про повернення кілець, пов'язаних із кожним з етапів річного життєвого циклу. Щорічно на островах лиману проводився облік гніздуєчих мартинів, під час яких проводився огляд загиблих птахів, в тому числі окільцьованих раніше.

Річний життєвий цикл жовтоногого мартина нами був розділений на сезони: весняної міграції, гніздовий, післягніздовий, осінньої міграції, зимовий. За віком жовтоногих мартинів було розділено на групи: I група - птахи у віці до 1 року (молоді); II група - птахи віком від 1,1 року до 3-х років (статевонезрілі); III група - птахи у віці старше 3-х років (дорослі). Доля повернень кілець від різних вікових груп мартинів з о. Довгий склала: для молодих – 46 %, статевонезрілих – 24 %, дорослих – 30 %.

Відсоткове співвідношення повернень кілець від мартинів по окремих роках вираховано від загальної суми повернень кілець. Відсоткове співвідношення повернень кілець по сезонах вираховано від загальної суми повернень кілець від усіх вікових груп мартинів за певний сезон. Дальність та напрями розльотів мартинів було встановлено по картам Google maps. Відсоткове співвідношення по дальності розльотів кожної вікової групи вираховано у відповідності: сума повернень кілець за сезон до суми повернень певної дальності. Відсоткова доля кожної групи за напрямками встановлена у відповідності кількості повернень кілець від особин мартинів певного віку та напряму до загальної суми повернень кілець за сезон.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Молочний лиман відноситься до групи закритих солоних водойм, не маючих широкого обміну водними масами з морем. Уздовж лівого низинного берега, розташовані акумулятивні острови (о-ви Довгий та Підкова), де в 1988-2005 рр. гніздилися колоніями мартини, крячки та баклани.

Острів Довгий складений з піщано-мушельних наносів, він витягнутий меридіонально. Його розміри та площа були динамічні і визначаються рівнем води в лимані та переважаючими штормовими вітрами. Наприкінці 80-х років довжина острова досягала 2,5-3 км, ширина 5-40 м, висота 0,5-1 м над рівнем води, а площа досягала 4 га. З середини 90-х рр. під час штормів більша частина острова стала затоплюватися та перемиватися водою, що призводило до загибелі гнізд з кладками та пташенят. В 1998 р. його довжина скоротилась до 1100 м, а в 1999 р. - до 700 м, ширина - до 3-20 м, а площа - до 0,8 га. Це призвело до зміни характеру рослинного покриву на острові. Поява на острові у 70-х роках жовтоногого мартина і досягнення ним чисельності 2500-3000 пар призвело до переселення інших видів птахів з даного орнітокомплексу. Скорочення площі острова протягом останніх років та зникнення рослинності, обумовило зменшення чисельності жовтоногого мартина та загостренню внутривидових відносин, до прямої агресії та вбивств дорослих птахів та пташенят, тому, що останнім стало ніде ховатися [5,11,13]. Негативно відбивається також чинник турбування через часте відвідування острова рибалками та туристами у весняно-літній період.

На Молочному лимані катастрофічна гідрологічна ситуація склалася в 2002-2005 рр. Ці роки були дуже посушливими, з повною відсутністю зимових опадів. Починаючи з 2006 року рівень води в лимані знизився на 80-100 см, оскільки штучна протока припинила своє існування і сполучення лиману із морем було порушено, а кількість атмосферних опадів різко скоротилась. Птахи були вимушені скоювати переміщення і приступити до пошуку нових місць гніздування у сусідніх колоніях на Молочному лимані та інших поселеннях в межах регіону. Це призвело до зникнення колоній жовтоногого мартина на цих островах в 2003-2006 рр. мартини почали відкочовувати для гніздування на інші водоймища (Обіточна затока, Сиваш), про що свідчать знахідки там птахів, що у попередні роки були окільцьовані пташенятами на Молочному лимані. Щороку певна доля жовтоногих мартинів різного віку гине у гніздовій області від поганих погодних і кормових умов, хвороб та антропогенних чинників (у риболовних сітях, від пострілів браконьєрів та інш.)

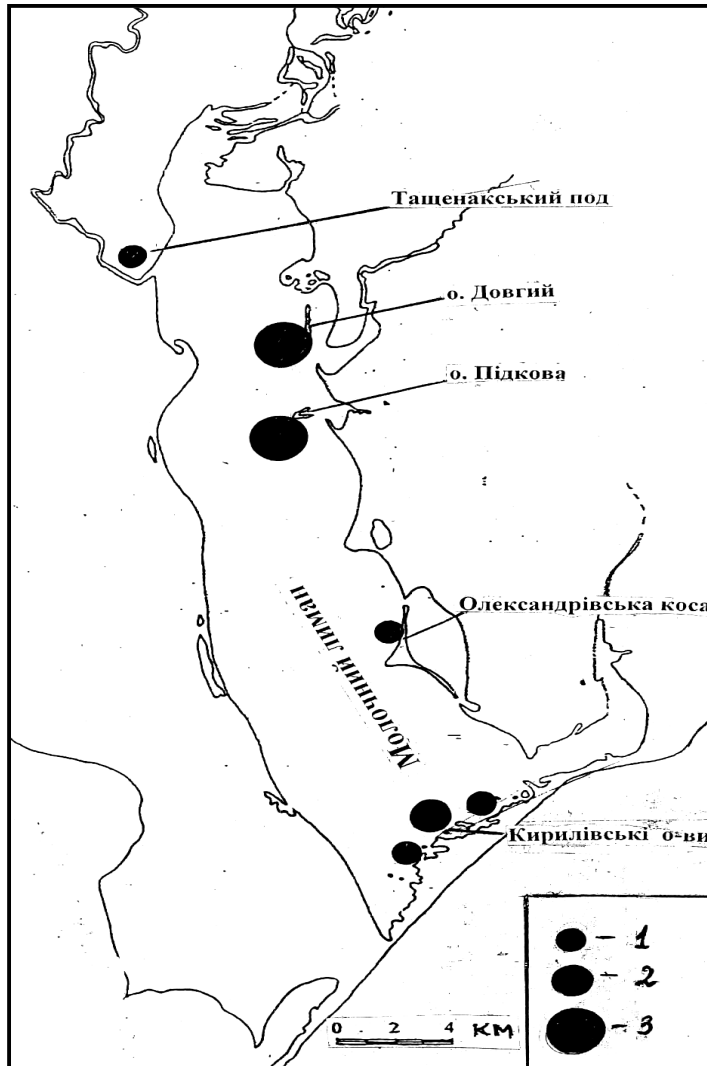
На Молочному лимані жовтоногий мартин з'являється на гніздуванні у 1970 р. [5]. Впродовж наступних 25 років його гніздова чисельність на даній водоймі стрімко зростає (з 15 до 4800 пар). З середини 90-х років простежується поступове зниження чисельності жовтоногого мартина на Молочному лимані (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка гніздової чисельності жовтоногого мартина у Північно-Західному Приазов'ї

Місце, рік	Чисельність в парах					
	Молочний лиман		Кирилів- ські острови	Ташена кський под	Обіточна затока (острови)	Разом
	о.Довгий	о.Підкова				
1988	3000 *	1200	Н	-	-	4200
1989	1500	3500 *	Н	-	-	5000
1990	2500	3500 *	Н	-	-	6000
1991	2500	3000	Н	-	-	5500
1992	2000	3200	Н	-	1400	6600
1993	2500	3000	Н	-	+	5500
1994	2000	3000	Н	-	+	5000
1995	1100 ^	3700 **^	-	-	860	5660
1996	900 *^	3000	-	-	1250	5150
1997	900 *^	3000	-	-	1330	5230
1998	1000	2500 **^	595	-	1750	5845
1999	900	3200 *	590	-	3300	7990
2000	1100	1037 *	-	-	3160	5297
2001	600	2000 *	-	-	Н	2600
2002	600 *^	1500 **^	Н	-	4000 *	6100
2003	-	20 ^	Н	-	4500 *	4520
2004	700	- ^	Н	-	Н	700
2005	* ^	+ ^	+	120	+	120
2006	* ^	-	+	60	2500 *	2560

Умовні позначення: *- загибель дорослих птахів на гніздовій колонії; **- загибель пташенят на колонії; ^ - екстремальні умови гніздування; +- зареєстровані гніздові колонії, точних даних немає; - - нема на гніздуванні; н – обліки не проводилися.

Падіння чисельності даного виду в регіоні зумовили стан кормової бази та гідрологічні умови водойми. На фоні падіння чисельності на Молочному лимані, починаючи з 1992 р. простежується збільшення гніздової чисельності жовтоногого мартина на островах Обіточної затоки Азовського моря. Наприкінці 90-х років гніздові колонії переміщуються на південь, відмічаються гніздові поселення виду на Кирилівських островах. Періодично гніздові колонії з'являються на Степанівській косі, де також простежується тенденція до збільшення чисельності. З 2005 р. реєструється гніздова колонія і на Ташенакському поді. Аналіз даних кільцювання дає можливість розглянути розміщення жовтоногих мартинів у відповідності до сезонів та особливості кожної вікової групи. Розташування сусідніх колоній виду на Молочному лимані наведено на рисунку 1. (рис. 1.).

Рис. 1 Розташування колоній жовтоногого мартина у поселенні на Молочному лимані.

Умовні позначення: 1- колонія з 10-50 пар; 2- колонія з 50-500 пар; 3- колонія з 1000-3000 пар.

Від мартинів, закільцьованих пташенятами на о. Довгий Молочного лиману, за періоди з 1988 по 2002 рр. було отримано 50 екз. повернень кілець, пов'язаних із кожним з етапів річного життєвого циклу.

За віком жовтоногих мартинів було розділено на групи: I група - птахи у віці до 1 року (молоді); II група - птахи віком від 1,1 року до 3-х років (статевонезрілі); III група - птахи у віці старше 3-х років (дорослі). Для кожної з них, відмічені свої сезонні особливості по кількості, віддаленості перельотів від гніздового поселення і напрям переміщень. Доля повернень кілець від різних вікових груп мартинів з о. Довгий склала:

для молодих – 46 %, статевонезрілих – 24 %, дорослих – 30 % (табл. 2.,табл. 3.).

Таблиця 2. Напрями переміщень різних за віком жовтоногих мартинів о. Довгий

Напрями розльотів	Сезон життєвого циклу/вікова група						середній радіус розльотів напрямку, км	середній радіус розльотів за сезон, км
	Молоді мартини		Статевонезрілі мартини		Дорослі мартини			
	абс.	%	абс.	%	абс.	%		
Кількість особин								
Весняна міграція $n=5$								
Північний	-	-	1	20	1	20	156,7 км	918,58 км
Північно-західний		-	2	40	-	-	1600 км	
Південний	-	-	1	20	-	-	1050 км	
Сер. радіус по групі, км	---		1090,2 км		202,4 км		---	
Гніздовий сезон $n=5$								
Південний	-	-	-	-	3	60	10 км	42,40 км
Східний	1	20	-	-	1	20	91 км	
Сер. радіус по групі, км	112 км		---		25 км		---	
Післягніздовий сезон $n=17$								
Північний	1	5,88	-	-	1	5,88	10 км	590,78 км
Північно-західний	7	41,17	-	-	2	11,76	1000,23 км	
Південний	1	5,88	-	-	-	-	10 км	
Південно-західний	2	11,76	1	5,88	1	5,88	245,50 км	
Південно-східний	1	5,88	-	-	-	-	30 км	
Сер. радіус по групі, км	793,47 км		16 км		181,60 км		---	
Осіня міграція $n=21$								
Північний	3	14,28	1	4,76	1	4,76	10 км	522,66 км
Північно-західний	5	23,80	-	-	-	-	909,80 км	
Північно-східний	1	4,76	1	4,76	-	-	315,54 км	
Південний	1	4,76	1	4,76	3	14,28	68,43 км	
Південно-західний	-	-	3	14,28	1	4,76	541 км	
Сер. радіус по групі, км	497,90 км		183,16 км		331,60 км		---	

Зимовий сезон $n=2$								
Північно-західний	-	-	1	50	-	-	1900 км	1625 км
Північно-східний	-	-	-	-	1	50	1350 км	
Сер. радіус по групі, км	-		1900 км		1350 км		---	

Таблиця 3. Дальність розльотів жовтоногих мартинів з о. Довгий

Дальність розльотів, км	Сезон життєвого циклу/вікова група						середній радіус розльотів за сезон, км
	Молоді мартини		Статєво-незрілі мартини		Дорослі мартини		
Кількість особин	абс.	%	абс.	%	абс.	%	
Весняна міграція $n=5$							
500 км	-	-	1	20	1	20	918,58 км
>1000 км	-	-	3	60	-	-	
Сер. радіус по групі, км	---		1092,2 км		202,4 км		
Гніздовий сезон $n=5$							
10 км	-	-	-	-	3	60	42,41 км
100 км	-	-	-	-	1	20	
500 км	1	20	-	-	-	-	
Сер. радіус по групі, км	112 км		---		25 км		
Післягніздовий сезон $n=17$							
10 км	2	11,76	-	-	2	11,76	590,78 км
50 км	1	5,88	1	5,88	-	-	
500 км	3	17,65	-	-	1	5,88	
1000 км	-	-	-	-	1	5,88	
>1000 км	5	29,41	-	-	-	-	
>2000 км	1	5,88	-	-	-	-	
Сер. радіус по групі, км	793,41 км		504 км		181,69 км		
Сезон осінніх міграцій $n=21$							
10 км	4	19,04	1	4,76	1	4,76	522,66 км
50 км	-	-	1	4,76	2	9,52	
500 км	4	19,04	4	19,04	1	4,76	
> 000 км	1	4,76	-	-	1	4,76	
>2000 км	1	4,76	-	-	-	-	
Сер. радіус по групі, км	498 км		183,16 км		331,67 км		
Зимовий сезон $n=2$							
>1000 км	-	-	1	50	1	50	1625 км
Сер. радіус по групі, км	---		1900		1350		

У північному напрямку мігрує 20 % статевонезрілих та 20 % дорослих мартинів тримається в області гніздування, уздовж русла р. Дніпро. Повернення отримані з м. Дніпропетровськ та м. Енергодар. Середній радіус розльотів у північному напрямку склав 156,7 км. У північно-західному напрямку 40 % статевонезрілих мартинів з о. Довгий, помічені на відстані більш ніж 1000 км. Так у березні отримані повернення кілець з країн Західної Європи: Німеччини - Штралендорф; Польщі – побутові звалища, м. Конін. Середній радіус розльотів у даному напрямку склав 1600 км (рис. 2.).

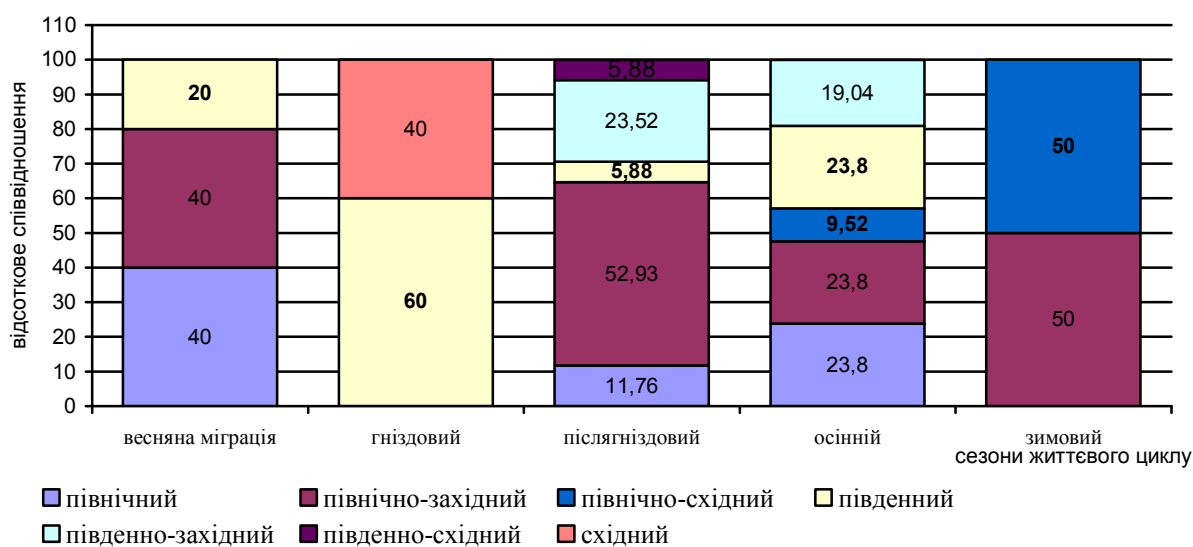

Рис. 2. Напрямки розльотів мартинів о. Довгий у різні сезони

У зазначених районах на різних етапах річного життєвого циклу помічені жовтоногі мартини з поселень о. Довгий, а також із сусіднього оселення - о. Підкова, розташованого у 5 км від колонії. Це дозволяє зробити припущення, що, мартини з різних островних поселень Молочного лиману мігрують спільно. Однак, поряд із тим, в 20 % мартинів з о. Довгий прослідковується і південний шлях міграції, не властивий для птахів з о. Підкова. У 1992 р. під час весняної міграції статевонезрілий жовтоногий мартин, закільцьований на о. Довгий Молочного лиману, був зареєстрований біля берегів Туреччини. Середній радіус розльотів у південному напрямку склав 1050 км. Середній радіус розльотів за сезон, для мартинів всіх вікових груп склав 918,98 км (рис. 3.).

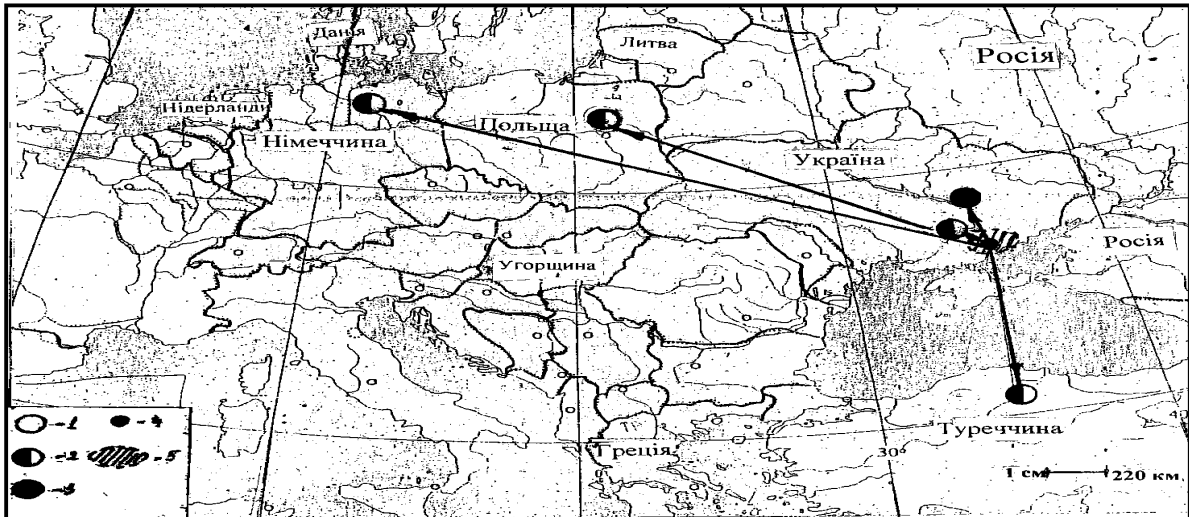

Рис. 3. Розміщення жовтоногих мартинів народжених на о. Довгий Молочного лиману у сезон весняної міграції

Умовні позначення: 1-молоді мартини;2- статевонезрілі мартини;3- дорослі мартини; 4-місце кільцювання; 5- межі обміну особинами виду у Північно-Західному Приазов'ї.

У *сезон гніздування* (квітень - червень) одержано 10 % повернень кілець з о. Довгий. Доля молодих птахів склала - 20 %, дорослих - 80 % (рис. 4.)

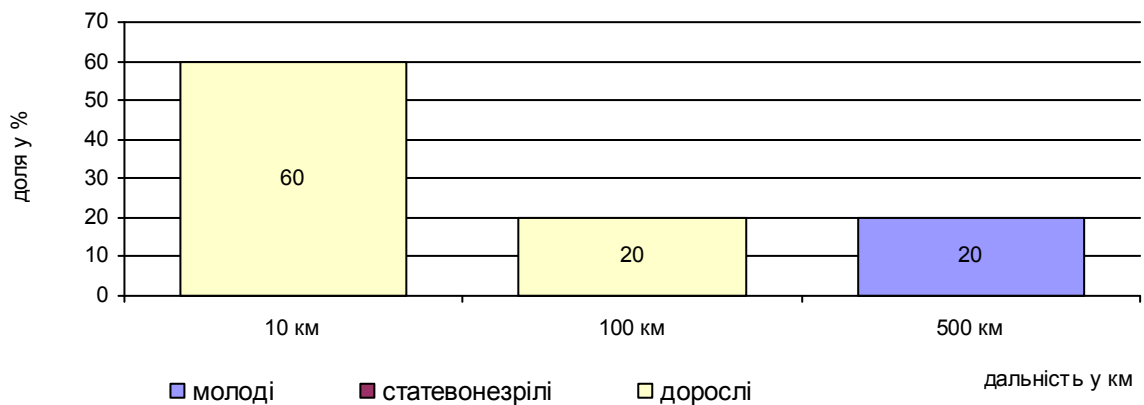

Рис. 4. Дальність розльотів мартинів о. Довгий у гніздовий сезон

Молоді мартини тримаються переважно в області гніздування із середньою віддаленістю розльотів 112 км. Дорослі мартини тримаються поблизу гніздових поселень, із віддаленістю - 25 км (рис.1, 2.). У квітні-липні жовтоногі мартини з о. Довгий частіше переміщуються в східному і південному напрямках, віддаленістю від 10 до 150 км. У південному напрямку, віддаленістю до 10 км поблизу о. Підкова, помічено 60 %

дорослих мартинів. У східному напрямку помічено 40 % мартинів, середній радіус розльотів – 91 км. Частина цих дорослих птахів зустрінуто в колоніях поселення на островах Обіточної затоки Азовського моря, віддаленого від о. Довгий до 90 км. Статевонезрілі мартини (20 %) зустрінуті у цьому сезоні на Бердянській косі. Середній радіус розльотів для всіх вікових груп за сезон – 42,4 км. Мартини у пошуках корму, а також місць гніздування залітають до найближчих сусідніх колоній і поселень, як на Молочному лимані, так і в межах Північно-Західного Приазов'я. Це підтверджує наше припущення про активний постійний обмін особинами між сусідніми поселеннями виду в регіоні.

Післягніздовий період характеризується збільшенням кількості повернень від молодих мартинів. У даний сезон отримано 34 % повернень; з них молодих – 70,58 %, статевонезрілих – 5,88 %, дорослих – 23,52 %. Збільшується дальність розльотів птахів від місць гніздування як за віковими групами, так і за сезон в цілому. В північному напрямку віддаленістю до 10 км від о. Довгий, відмічено 11,78 % птахів; з них молодих - 5,88 % та дорослих - 5,88 %. У північно-західному напрямку отримано 52,94 %; з них молоді - 41,17 %, дорослі – 11,76 %.

Більшість птахів у зазначеному напрямку здійснює кочівлі в межах території України і лише 17,64 % мартинів здійснюють дальні перельоти (рис. 5.).

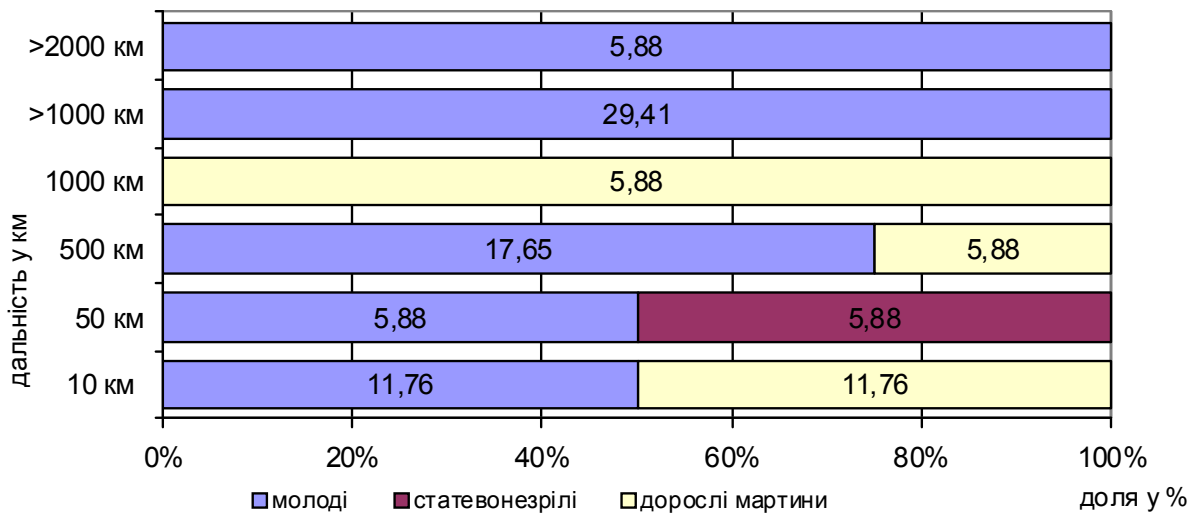

Рис. 5. Дальність розльотів мартинів о. Довгий у післягніздовий сезон

Середній радіус розльотів у даному напрямку - 1023 км (табл. 2, 3). В цей період молоді мартини долають відстані понад 1000-2000 км від місця гніздування: 23,52 % молодих мартинів відмічено у Центральній Польщі, 5,88 % - у Литві, 5,88 % - у Данії (рис. .2, 6 А).

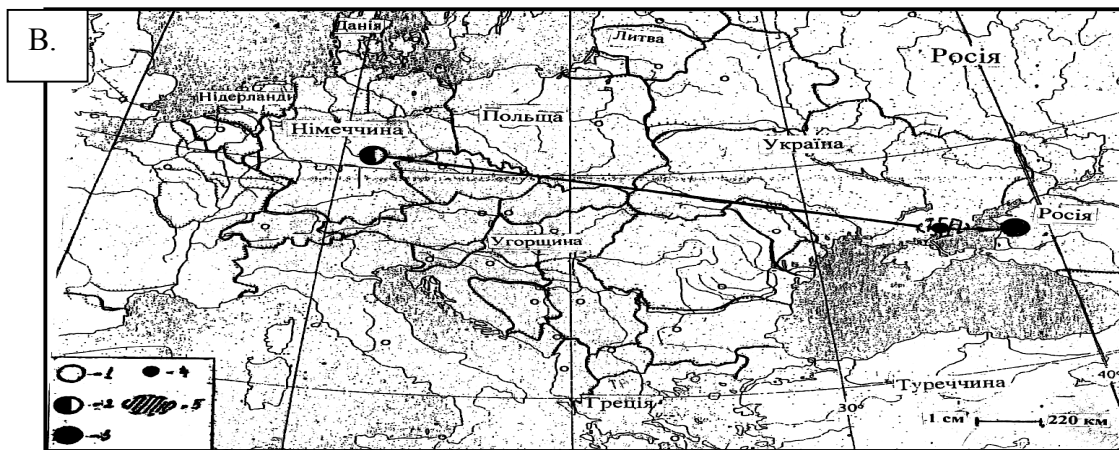
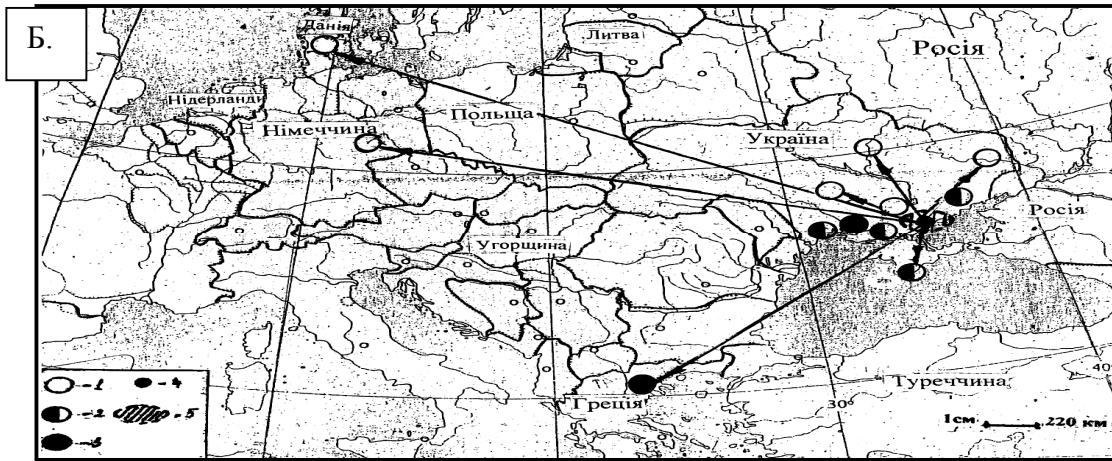
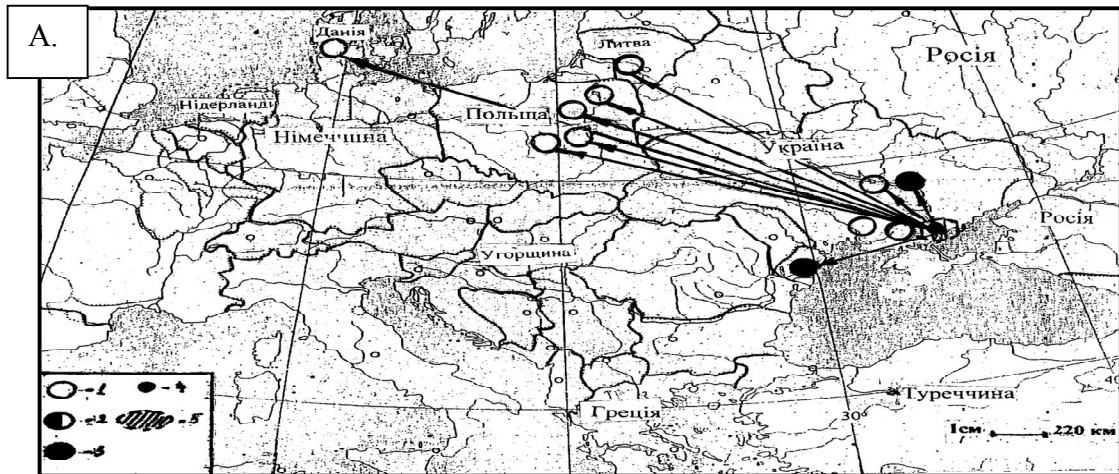

Рис. 6. Сезонне розміщення жовтоногих мартинів народжених на о. Довгий Молочного лиману у сезон осінньої міграції; А – у післягніздовий сезон, Б – у сезон осінньої міграції, В – у зимовий сезон.

Умовні позначення: 1-молоді мартини; 2- статевонезрілі мартини; 3- дорослі мартини; 4-місце кільцювання; 5- межі обміну особинами виду у Північно-Західному Приазов'ї.

У порівнянні із попередніми роками [7,8,9,12], Данія та Литва є новими країнами Західної Європи, де відмічено жовтоногого мартина з о. Довгий Молочного лиману. Молоді та дорослі мартини з о. Довгий у післягніздовий період регулярно тримаються по р. Дніпро у Дніпропетровській обл., в тому числі поблизу м. Дніпропетровськ.

У південному напрямку 5,88 % птахів зустрінуті на о. Підкова Молочного лиману, та на лимані у радіусі 10 км. Частина мартинів (23,52 %) мігрує уздовж морських узбереж у південно-західному напрямку. Відстані до 100 км від рідного поселення долають до 11,76 % мартинів; з них молодих - 5,88 % зустрінуті у Запорізькій та Херсонській областях та 5,88 % - у Миколаївській обл. Статевонезрілі птахи (5,88 %) та дорослі мартини (5,88 %) у південно-західному напрямку тримаються поблизу узбережжя та приморських селищ Запорізької, Миколаївської та Одеської обл. Середній радіус розльотів для даного напрямку склав 245,5 км. У південно-східному напрямку на Кирилівських островах Молочного лиману віддаленістю до 30 км відмічено 5,88 % молодих мартинів. У після гніздовий період відбувається активний обмін особинами між сусідніми поселеннями виду в межах Молочного лиману, в радіусі 10-30 км. Значна частина мартинів відлітає на схід до Обіточної коси, де також існують гніздові колонії виду.

В *період осінніх міграцій* (вересень-жовтень) отримано 42 % повернень кілець, з них від молодих особин мартинів - 20 %, статевонезрілих - 12% , дорослих - 10 %. Середня віддаленість розльотів за сезон зменшується (табл. 2, 3). Частина птахів, як у післягніздовий сезон, затримується у гніздовій області, а потім розповсюджується на північ за руслом Дніпра. Пріоритетними залишаються 5 напрямків, але одні зникають та з'являються нові.

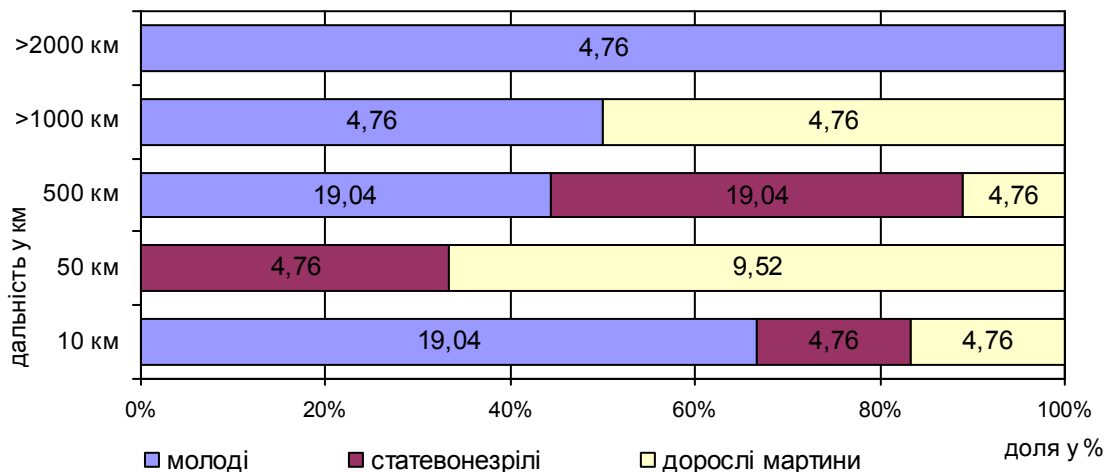

Рис. 7. Дальність розльотів мартинів о. Довгий у сезон осінніх міграцій

У північному напрямку від о. Довгий, у радіусі до 10 км відмічено 23,80 % птахів; з них молоді мартини - 14,28 %, статевонезрілі - 4,76 %, дорослі - 4,76 % (рис. 2, 7.).

У північно-західному напрямку отримано 23,80 % - це молоді мартини. Вони зустрінуті у радіусі 500 км від рідного поселення на водоймах та звалищах у Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській областях. У віддаленні понад 1000-2000 км (Німеччина, Данія) зустрінуто 40 % птахів. Середня віддаленість розльотів склала 909,8 км. У північно-східному напрямі отримано 9,52 % повернень кілець від молодих та статевонезрілих мартинів з Луганської та Донецької обл. Середній радіус розльотів за напрямком склав 315,5 км (рис. 6 Б.).

У південному напрямку отримано 23,80 % повернень. В межах регіону відбувається обмін особинами. Молоді птахи (4,76 %) з о. Довгий зустрінуті на сусідньому острові Підкова Молочного лиману, а дорослі мартини (9,52 %) зареєстровані на Кирилівських островах віддалених від о. Довгий до 30 км. Статевонезрілі мартини (4,76 %) досягають Федотової коси. На віддаленні до 300 км (Ялта) зареєстровано 4,76 % дорослих мартинів. Середнє віддалення розльотів для даного напрямку - 68,4 км. У південно-західному напрямку отримано 19,04 % повернень: з них статевонезрілих особин (14,28 %) відмічені на віддаленні до 500 км, у приморських селищах південно-західних областей України (Херсонської, Миколаївської, Одеської). На віддаленні понад 1000 км дорослі птахи (4,76 %) помічені вперше у Греції - новій трасі міграції. Середнє віддалення розльотів для даного напрямку становить 541 км (табл. 2, 3).

В *період зимівлі* 4 % повернень отримано від статевонезрілих та дорослих особин. Основними напрямками розльотів у даний період є північно-східний та північно-західний (рис. 2, 6 В.).

У північно-східному напрямку від дорослих мартинів отримано 50 % повідомлень про повернення кілець, віддаленістю понад 1000 км у (Краснодарський край, Росія). У північно-західному напрямку отримано 50 % від статевонезрілих мартинів, віддаленістю понад 1000 км (Щенберг Німеччина). Поява жовтоногих мартинів з о. Довгий біля південно-східного узбережжя Азовського моря, де також існують великі гніздові поселення виду [10,11,13,14], може вказувати на обмін особинами не тільки в межах регіону, але і в межах всього азово-чорноморського басейну.

ВИСНОВКИ

1. У сезон весняної міграції статевонезрілі мартини з о. Довгий Молочного лиману долають відстані понад 1000 км, повертаючись із зимівель з країн західної Європи. Дорослі мартини долають менші відстані та розповсюджуються переважно по території України.

осідаючи на внутрішніх водоймах, віддалених від місця кільцювання до 300 км. Переважними напрямками міграції зберігаються південний та південно-східний, а в 20 % мартинів прослідковується північний шлях міграції, з південних місць зимівлі.

2. У гніздовий період, відбувається обмін особинами між сусідніми колоніями та поселеннями виду в регіоні. Жовтоногі мартини народжені на о. Довгий частіше переміщуються в східному і південному напрямах, віддаленістю від 10 до 150 км до найближчих гніздових поселень виду в межах Північного-Західного Приазов'я. Статевонезрілі мартини (20 %) зустрінуті на Бердянській косі. Дорослі птахи тримаються поблизу гніздового поселення із віддаленістю до 25 км, однак окремі особини досягають поселення виду на косі Обіточній, віддаленого до 70 км.

3. У післягніздовий сезон молоді та дорослі мартини (23,53 %) спочатку зустрічаються в радіусі до 10 км від о. Довгий. Пізніше частина молодих та статевонезрілих мартинів здійснює кочівлі уздовж узбережжя Молочного лиману, віддаляючись до 30 км, досягаючи Кирилівської коси. Наприкінці сезону значна частина мартинів (23,53 %) розповсюджується по території України, та по руслу Дніпра, досягають південних областей в радіусі - 200-500 км. Молоді птахи є найбільш активними; з них 35,29 % мартинів долають відстані понад 1000 - 2000 км від місця гніздування і досягають Центральної Польщі, Литви, Данії.

4. В осінній сезон поблизу від рідної колонії в радіусі до 10 км відмічено 23,80 % мартинів різного віку, в радіусі до 50 км відмічено 12,76 %, статевонезрілих та дорослих птахів. В радіусі 500 км в даний сезон зустрінуто 42,84 % мартинів різних вікових груп. Більшість мартинів тримаються звалищ побутових відходів у приморських селищах та містах південно-західних областей України. На віддаленні понад 1000 км зустрінуто 4,76 % дорослих птахів, в т. ч. на нових південно-західних трасах міграції (Греція). Відстані 1000-2000 км у північно-західному напрямку долають 9,52 % молодих мартинів, досягають Німеччини та Данії. В зимовий період жовтоногі мартини зустрічаються значній території, в радіусі 1000-1500 км у північно-східному та північно-західному напрямках, що свідчить про обмін особинами в межах азовських популяцій.

5. Для мартинів, що народились на острові Довгий Молочного лиману встановлено: високу прив'язаність до острова дорослих мартинів впродовж всього року, перехід їх частини до кочового та осілого способу життя; широкий розмах після гніздових кочівель та дисперсії молодих птахів, освоєння нових трас осінньої міграції у північно-західному напрямку; обмін особинами між сусідніми великими колоніями і поселеннями в межах регіону. Формування

нових колоній іде зі статевонезрілих птахів популяційного резерву, а також виселення дорослих птахів при погіршенні умов гніздування, майже до повного переселення мартинів, яке спостерігалось на Молочному лимані у 2007-2012 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атамась Н.С. Механизм вселения чайки-хохотуни (*Larus cachinnans* Pall.) в экосистемы среднего Днепра // Тез. Док. Второго межд. Симпоз. по изучению инвазийных видов «Чужеродные виды в Голарктике», Борок Ярославской обл., Россия, 27 сентября – 1 октября 2005.- Рыбинск-Борок.- 2005. – С. 186-187.
2. Атамась Н. С. Особенности экологии чайки-хохотуни *Larus cachinnans* (Laridae, Charadriiformes) в гнездовой период на закрытых континентальных водоёмах Украины // Вестник зоологии.- 2007.- Т. 41, №4.- С. 327-336.
3. Грищенко В.Н. Динамика численности чайки-хохотуни в колонии у Каневской ГЭС в 1991-2006 гг. / В.Н. Грищенко, М. Н. Гаврилюк, Е.Д. Яблоновская-Грищенко // Авіафауна України. - Вип. 3.- 2006 – С 59-64.
4. Грищенко В.Н. Каневская чайка-хохотуня загнездилась в Польше / В.Н. Грищенко, Е.Д. Яблоновская-Грищенко // Беркут.-№ 14.- 2005.- С 30-32.
5. Колониальные и гидрофильные птицы юга Украины: Ржанкообразные./ Под ред. Н.А. Воиственского. -Киев: Наук. думка, 1988.-176 с.
6. Лохман Ю.В. Экология хохотуни (*Larus cachinnans* Pallas, 1811) на Таманском полуострове // Экологические проблемы Таманского полуострова. /Отв. ред. Ю.В. Лохман. – г Краснодар.- 2004 .- С.105-114.
7. Мацеевская Н. Б. Информация регионального банка данных о возвратах окольцованных птиц. Сообщение 1. Веслоногие, Голенастые, Чайковые / [Н. Б. Мацеевская, А.И. Кошелев, Е. А. Дядичева] // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. Вып .№ 1.- Мелитополь: Бранта.- 1998.- С. 130-142.
8. Мацеевская Н. Б. Информация регионального банка данных о возвратах окольцованных птиц. Сообщение 2. Веслоногие, чайковые (дополнение) / [Н. Б. Мацеевская, А.И. Кошелев, И.Д. Белашков и др.] // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. Вып. № 2.- Мелитополь: Бранта.- Симферополь: Сонат.- 1999.- С. 209-218.
9. Мацеевская Н. Б. Информация регионального банка данных о возвратах окольцованных птиц. Сообщение 4. Веслоногие, голенастые, чайковые (дополнение) / [Н. Б. Мацеевская, А.И. Кошелев, И.Д. Белашков и др.] // Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. Вып .№ 4.- Мелитополь: Бранта.- Симферополь: Сонат.- 2001.- С. 147-150.
10. Полиморфизм чайки-хохотуни (*Larus cachinnans*) в колониях Северного Приазовья / [Кошелев А.И., Загальска М., Пересадыко Л.В. и др.] // Чтения памяти А.А. Браунера: Материалы III международной научной конференции.- Одесса: Астропринт.- 2003.- С. 139 –141.
11. Птицы СССР. Чайковые. / Под ред. В.Д. Ильичева, В.А. Зубакина.- М.: Наука.-1988.- 420 с.
12. Черничко Р. Н. Информация регионального банка данных о возвратах окольцованных птиц. Сообщение 8. Чайка-хохотуня *Larus cachinnans* / Р.Н.

Черничко, Ю.А. Белашкова// Бранта: Сб. научных трудов Азово-Черноморской орнитологической станции. Вып .№ 14.- Мелитополь: Бранта.- 2011.- С. 164-166.

13. Численность и размещение гнездящихся околоводных птиц в водно-болотных угодьях Азово-Черноморского региона Украины / [В.Д. Сиохин, И.И. Черничко, Ю.А. Андрущенко и др.]; Под общей ред. В.Д. Сиохина.- Бранта: Мелитополь-Киев.- 2000.- 476 с.
14. Юдин К.А. Фауна России и сопредельных стран / Ржанкообразные Charadriiformes , Поморники семейства Stercoralidae и Чайки подсемейства Larinae / К.А. Юдин, Л.В. Фирсова. - СПб.: Наука.- 2002. – 667 с.

Ю.Ю. Дубинина-Пахущая
СЕЗОННЫЕ ПЕРЕМЕЩЕНИЯ И ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ
СВЯЗИ ЧАЙКИ-ХОХОТУНЬИ (LARUS CACHINNANS PALLAS,
1811) С О. ДОЛГИЙ МОЛОЧНОГО ЛИМАНА (СЕВЕРО-
ЗАПАДНОЕ ПРИАЗОВЬЕ) ПО РЕЗУЛЬТАТАМ
КОЛЬЦЕВАНИЯ

Ключевые слова: чайка-хохотунья, кольцевание, территориальные связи, гнездовые поселения, внутриконтинентальные миграции.

Проведен анализ результатов кольцевания чайки-хохотуньи в Северо-Западном Приазовье в 1988-2012 гг. Рассмотрены территориальные связи чайки-хохотуньи (*Larus cachinnans* Pallas, 1811) из гнездового поселения о. Долгий Молочного лимана с учётом сезонных особенностей каждой возрастной группы чаек (молодые, неполовозрелые, взрослые). Определены направления и дальность перемещений: внутриконтинентальных, в пределах Украины, в пределах гнездовой области. Доказан обмен особями между соседними поселениями и колониями вида.

U.U Dubinina-Pahuchaya.
SEASONAL MOVEMENTS AND TERRITORIAL
CONNECTION OF YELLOW-LEGGED GULL (LARUS
CACHINNANS PALLAS, 1811) ON ISLAND DOLGIY OF
MOLOCHNIY ESTUARY (NORTH-WEST AZOV) BASED ON THE
RESULTS OF BANDING

Key words: Yellow-legged gull, banding, territorial connections: hinterland movement, breeding colony

Analysis of banding Yellow-legged gull made in the North-Western Azov in 1988-2012 years. Considered a territorial connection Yellow-legged gull (*Larus cachinnans* Pallas, 1811) of the breeding colony on island Dolgiy Molochniy estuary, with the seasonal characteristics of each age group of seagulls (young, immature, adults). Directions and range of movements: hinterland, within the territory of Ukraine within the breeding field/ Proven exchange of individuals between neighboring settlements and colonies of the species.